

هو العليم

فیض و لطف بی نهایت خداوند و کوتاهی بندگان!

شرح دعای ابو حمزه ثمالی - سال 1398 هـ ق، جلسه شانزدهم

بیانات

علامه حاج سید محمدحسین حسینی طهرانی
قدس الله سره



أعوذُ بالله مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
و صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِهِ الطَّاهِرِينَ
و لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى أَعْدَائِهِمْ أَجْمَعِينَ

امید و توکل من فقط بر توست

سَیِّدِی! عَلَیْكَ مَعْوَلِی وَ مُعْتَمَدِی وَ رَجَائِی وَ تَوَكُّلِی، وَ بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِی، تُصِيبُ بِرَحْمَتِكَ مَنْ تَشَاءُ، وَ تَهْدِی بِكَرَامَتِكَ مَنْ تُحِبُّ؛ فَלَكَ الْحَمْدُ عَلَی مَا نَقِيتَ مِنَ الشِّرْكِ قَلْبِی، وَ لَكَ الْحَمْدُ عَلَی بَسْطِ لِسَانِی!

«ای مولای من، ای آقای من، ای بزرگ من! اتکای من و اعتماد کردن من و امید من و توکلی که دارم، بر توست.»

تعویل: یعنی متکی بودن و معوّل: یعنی متکا و معتمد، تقدیم ما هو حقه التأخیر یفید الحصر، معوّلی متبدا است و علیک خبر است؛ یعنی فقط و فقط اتکای من بر توست، و هیچ اتکای دیگری ندارم!

وَ بِرَحْمَتِكَ تَعَلَّقِی؛ «تعلق من به رحمت توست.»
تُصِيبُ بِرَحْمَتِكَ مَنْ تَشَاءُ، وَ تَهْدِی بِكَرَامَتِكَ مَنْ تُحِبُّ؛ «تو هر کسی را که خواهی به رحمتت می‌رسانی، و افرادی را که به آنها محبت داری و آنها را دوست داری، به بزرگواری و کرامت خودت، هدایت و راهنمایی می‌کنی.»

فَلَكَ الْحَمْدُ عَلَی مَا نَقِيتَ مِنَ الشِّرْكِ قَلْبِی؛ «بنابر این حمد و ستایش اختصاص به تو دارد، برای اینکه تو دل مرا از شرک پاک کردی!»

وَ لَكَ الْحَمْدُ عَلَی بَسْطِ لِسَانِی؛ «حمد برای توست که زبان مرا به این کلمات گویا کرده‌ای.»
من که الان تو را می‌خوانم و اتکا و اعتماد را در تو انحصار می‌دهم و رجا را منحصر به تو می‌کنم و در تمام امورم تو را وکیل می‌کنم و اختیار را به دست تو دادم و خودم از اختیار خارج شدم و خود را به رحمت تو معلق کردم و وابسته به محبت تو هستم، و اینکه ادراک می‌کنم که هر کسی را که خواهی، به رحمتت می‌رسانی و هر کسی را که محبت داشته باشی، به کرامت و بزرگواری‌ات هدایت می‌کنی؛ خود همین مطالب، دلالت بر توحید من می‌کند و اینکه من تو را شناخته‌ام که به این صفات متصف هستی، و این کارها از دست تو ساخته است و لا غیر!
پس قلب من پاک است از شرک؛ یعنی در این مطالبی که گفتم، ذات مقدس تو را منشأ اثر دانستم و این اثر را از غیر تو نفی کردم، بنابراین در این صفات برای تو انباز و شریکی قرار ندادم. این حال پاک‌ی قلب من بود که تو را به این صفات ستود؛ ولی در عین حال من فراموش نمی‌کنم که خودم قلب خودم را پاک نکردم، بلکه تو با این پاک‌ی و طهارتی که به قلب من دادی و من را از شرک بیرون آوردی، پاک کردی!

پس حمد هم در این مسئله که دل مرا از شرک پاک کردی و مرا به این معانی که تو را به آن ستودم آگاه کردی، اختصاص به تو دارد؛ و هم در این مسئله که زبان مرا به این محامدت گویا و باز کردی!

أَفِلسَانِی هَذَا الْكَلَامَ أَشْكُرُكَ؟! «آیا با این لسانی که عاجز و کند شده است، شکرانه تو را بجا بیاورم!»

خدایا! درست است که تو دل مرا از شرک پاک کردی و زبان مرا هم گویا کردی و برای همین، حمد اختصاص به تو دارد؛ ولی در عین حال، من با این زبانم قدرت ندارم که حمد و شکر تو را آن‌طور که باید و شاید بجا بیاورم، باز هم این زبان، کال است! کال (به تشدید لام): یعنی عاجز، کل: یعنی سنگین شد و خودش را حمل کرد؛ کال: یعنی سنگین‌شده، آن قدر بار رویش آمده تا اینکه عاجز شده است.

آیا من با همین لسان و زبانی که دارم با آن حمد تو را بجا می‌آورم، می‌توانم شکرانه این همه محامدی را که اختصاص به تو دارد و شکر این همه نعمی را که به من ارزانی داشتی، بیان کنم؟! این لسان کالی که سنگین شده و عاجز و گُند است، کجا می‌تواند شکر نِعَم تو را بجا بیاورد؟!

با نهایت درجه کوششم نمی‌توانم تو را راضی کنم

أَمْ بِغَايَةِ جُهْدِي (جهدی!) فِي عَمَلِي أُرْضِيكَ؟! «و آیا من با آن نهایت درجه کوشش و سعی‌ای که در طاقت و توانم است و آن را در راه تو اعمال می‌کنم، می‌توانم تو را راضی کنم؟!»
من هرچه سعی و کوشش کنم و آنچه را که در تحت قدرت و طاقت من است، در راه رضای تو مصرف کنم، تا آن مقام عظمت و جلال تو که یک مقام مقدسی است، به‌تمام معنا از من راضی بشود؛ کجا می‌توانم با این عمل خودم - ولو اینکه به نهایت کوشش خودم زحمت بکشم - دل تو را به‌دست بیاورم و بتوانم تو را راضی کنم؟!
و مَا قَدْرُ لِسَانِي يَا رَبِّ فِي جَنْبِ شُكْرِكَ؟ «اصلاً قدر زبان من در مقابل شکر تو چیست و زبان من چه قیمتی دارد؟!»

من اگر بتوانم با زبانم شکرانه تو را آن‌طوری که باید و شاید بجا بیاورم، پس این زبان من بایستی با توانایی‌ای که بتواند از عهده شکر تو بر بیاید، معادل باشد؛ ولی زبان من، ناتوان ناتوان ناتوان است، صفر است در مقابل هزار یا اینکه بیشتر! به اندازه‌ای زبان من ناتوان است که اصلاً برایش قدر و قیمتی نمی‌توانند بگذارند! چه معادله‌ای می‌توانم بر قرار کنم نسبت به این زبان، و نسبت به آن شکری که لایق مقام توست؟! اصلاً زبان من هیچ قیمت و ارزشی ندارد! زبان من کجا می‌تواند در مقابل این همه نعمتی که دادی، شکر تو را بجا بیاورد؟! زبان من صفر و بی‌قیمت و عاجز است!

و مَا قَدْرُ لِسَانِي يَا رَبِّ فِي جَنْبِ شُكْرِكَ، و مَا قَدْرُ عَمَلِي فِي جَنْبِ نِعْمِكَ و إِحْسَانِكَ [إِلَى]!
«من کجا با عمل خودم می‌توانم در مقابل نعمت‌ها و احسانی که تو ارزانی داشتی، کاری انجام بدهم؟! این عمل من چه قیمتی دارد که رویش حساب باز کنم?!»

تنها جود توست که ما را امید وار کرده!

إِلَهِي إِنَّ جُودَكَ بَسَطَ أَمَلِي، و شُكْرَكَ قَبَّلَ عَمَلِي؛ «خدایا مسئله این است که آن جود و عطا و بخشش و احسان بی‌مضایقه و بی‌نهایت تو، آرزوی مرا باز کرده است.»

خدایا من می‌خواهم که به ساحت مقدس و به مقام قرب تو برسیم! اما با چه برسم؟ آیا با این شکری که زبان من می‌خواهد بجا بیاورد، برسم؟! زبان من که اصلاً قیمتی ندارد! کجا در مقابل شکر تو و در جنب شکر تو دارای ارزش است؟! و آیا با این عملی که می‌خواهم در مقابل نعمت‌ها و احسانی که به من ارزانی فرمودی انجام بدهم، خودم را برسانم؟! عمل من که هیچ قیمتی ندارد! پس چه چیز موجب می‌شود که مرا برای حرکت به سوی تو بر انگیزد؟! آن، فقط جود توست!

جود تو خیلی واسع است، کرم تو خیلی گشاده و بی‌نهایت است؛ و این موجب می‌شود که آرزوی

مرا باز کند و نبندد. من درباره تو آرزوها دارم؛ این‌طور فرمود: «إِنَّ لَنَا فَيْكَ أَمَلًا طَوِيلًا؛ ما در راه تو آرزوهای طولی داریم.» اگر بنا بود که تو تا این سر حد جود و عطا نداشتی، آرزوی ما خفه و بسته و قبض می‌شد؛ چون ما که می‌خواهیم آرزو داشته باشیم و به سوی تو حرکت کنیم و به مقام قرب تو برسیم، یا باید از طرف خودمان حرکت و قوه‌ای به سوی تو باشد؛ و یا باید از طرف تو جذب و گرانشی باشد و ما را حرکت بدهد. از طرف خودمان که حساب می‌کنیم، می‌بینیم صفر است، نه عمل و نه زبان! پس ما که نمی‌توانیم حرکت کنیم؛ از طرف تو هم که اگر جود و احسانت را محدود و منحصر کرده باشی فقط در افراد خیلی خوب و اولیاء خدا و افرادی که ذاتشان ظاهر است، خب این امید ما را می‌بندد! می‌گوییم: نه از این طرف حرکتی است، و نه از آن طرف جذب‌های؛ پس انسان باید اِلَى الْأَبَدِ در جای خودش بماند.

ما از این طرف که حساب می‌کنیم، می‌بینیم چیزی نیست؛ اما از آن طرف، جود تو واسع است! ما از آن طرف بی‌نهایت می‌بینیم، بی‌نهایت! باران که از آسمان می‌آید هیچ حساب نمی‌کند

¹ رجوع شود به قاموس قرآن، ج ۲، ص ۷۷.

که من در خانه این پیرزن چقدر بریزم، در خانه زید چقدر بریزم، در خانه عمرو چقدر بریزم، در خیابان و کوچه چقدر بریزم، در بیابان چقدر بریزم؟ این باران همین طور می آید، و هر ظرفی که در مقابلش واقع بشود، به همان مقدار از آن باران رحمت می گیرد؛ حوض منزل جناب عالی به مقدار خودش می گیرد و رودخانه ها هم به اندازه خودش از این آب آبیگری می کنند:

﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَهُ بِقَدْرِهَا فَأَخْتَلَمَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا﴾¹

فیض تو بی نهایت است و این قابلیت ماست که محدود است

پس این جودی که از آن طرف می آید، بلا حساب و بلا اندازه می آید، و آن عطا و آن کرم بدون حساب می آید! هیچ حساب نمی کند که من از آنجا که می آیم، به چه کسی کم برسم و به چه کسی زیاد؛ این حساب در آنجا نیست و ما این تحدید را از آنجا می زنیم، ما خودمان یک ظرف و یک کاسه برمی داریم و زیر باران می بریم، یکی ظرفش بزرگتر است و یک سینی می برد، یکی ظرفش بزرگتر است و آن را در مقابل باران قرار می دهد، یکی شیروانی منزلش خیلی تمیز است و تمام آب هایی را که از راه ناودان شیروانی اش می آید در منزل خودش جمع می کند و تمام این شیروانی که در مقابل باران واقع شده است، بارگیری می کند. پس آنچه قدرت و جود تو را حد می زند، این ماهیت ها و این خواست های کوچک ماست؛ نه اینکه از ناحیه تو کوچک می شود و به ما می زند، از ناحیه تو بی حسابی است. و این خیلی جای خوش وقتی است! این مسئله خیلی خیلی جای خوش وقتی است که خداوند آنچه را به هر کس عنایت کرده، بی حساب عنایت کرده است! حالا آن افرادی که ماهیات و ظرفیتشان کوچک است، اینها خودش را کوچکند و تحدید می کنند؛ اگر خودش را از این کوچک بودن پاره کنند و این کمربند را ببرند و خودش را از این ضیق بیرون بیاورند، خب آب واسع و رحمت واسع در وجود آنها می ریزد.

وزیدن نفحات خاص پروردگار به انسان در مدت زندگی

روایتی نقل می کند از پیغمبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم که می فرماید:

«إِنَّ لِلَّهِ فِي أَيَّامٍ دَهْرُكُمْ نَفْحَاتٌ، أَلَا فَنَعَرُضُوا لَهَا وَ لَا نُعْرَضُوا عَنْهَا!»² «آگاه باشید که برای شما در مدت زندگی خود نفحاتی می رسد، خودتان را در معرض آن قرار بدهید تا آن نفحات الهی و سبحانی به قلب شما بگیرد و برخورد کند!»

اگر دل خودتان را در آن حالی که آن نفحات خاص می آید متوجه پروردگار کنید، قلب آن نفحه را می گیرد؛ اما اگر در آن وقت غافل باشید، عیناً مانند آبی است که از آسمان می آید و شما کاسه و سینی را واژگون گرفته اید؛ این قطرات آب روی این سینی و این کاسه می آید، ولی از اطرافش همین طور بیرون می ریزد، و آن وقت کاسه و سطل و سینی پر نمی شود. آن نفحاتی هم که از عالم غیب می آید، اگر انسان به غیر خدا غافل باشد، می آید و روی سر و روی دل انسان می ریزد، اما در دل نمی رود و از روی دل و از اطراف انسان خارج می شود؛ اما اگر انسان در آن وقت مراقب باشد و به حال توجه باشد، قلب آن نفحات را می گیرد.

بنابراین جودی که از ناحیه پروردگار است بی حساب است، و چون بی حساب است آرزوی ما را باز کرد و پرونده آرزوی ما را نیست! نگفت که: «شما این آرزو را نداشته باشید، و شما به مقام قرب نمی رسید و هر چه کوشش کنید فایده ندارد، چون جود خدا مثل وجود شما محدود است و تا بیاید و به وجود شما برسد، دیگر آن جود و عطا تمام می شود!» اگر این طور بود مسلماً آرزوی ما بسته می شد؛ ولی جود تو بی نهایت است و حتی می آید و وجود ما را هم می گیرد! پس آرزوی ما در مقابل تو گشاده است و سر بسته نیست. و چون آرزوی ما گشاده است، به خودمان اجازه می دهیم که در راه وصول به تو و در راه قرب به تو چنین آرزویی داشته باشیم، و این مسئله ایجاب کرده است که ما در راه تو آرزو داشته باشیم.

¹ سوره رعد (۱۳) آیه ۱۷. نور ملکوت قرآن، ج ۱، ص ۲۳۲:

«خداوند آب را از آسمان فرو فرستاد، آب روان شد، و هر وادی را به مقدار وسعت خود فرا گرفت. از جریان آب بر روی سیل، کفی بالا آمد.»

² بحار الأنوار، ج ۶۸، ص ۲۲۱؛ کنز العمال، ج ۷، ص ۷۶۹، با قدری اختلاف:

«قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله وَ سَلَّمَ: "إِنَّ لِرَبِّكُمْ فِي أَيَّامٍ دَهْرُكُمْ نَفْحَاتٌ، فَتَعَرَّضُوا لَهَا لَعَلَّه أَنْ يُصِيبَكُمْ نَفْحَةٌ مِنْهَا فَلَا تَشْقَوْنَ بَعْدَهَا أَبَدًا."»

و شَكَرَكَ قَبْلَ عَمَلِي؛ «شکر تو عمل مرا قبول کرده است.»

عمل ما قیمتی ندارد و قابل برای تو نیست؛ اما شکرى که از ناحیه تو آمد، اعمال ما را قبول کرد. خودت گفتی: **(لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ)**؛¹ «اگر شکر مرا بجا بیاورید، من زیاد می‌کنم!» و این زیاد کردن، شکرى است که تو از ما می‌کنی. و خودت گفتی: **(إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ)**؛² «خدا شکرانه انسان را بجا می‌آورد.» و شکرانه خدا زیادى نعمت و قبول کردن عمل است. سَيِّدِي، إِلَيْكَ رَغْبَتِي و إِلَيْكَ رَهْبَتِي و إِلَيْكَ تَأْمِينِي،³ و قَدْ سَأَلْتَنِي إِلَيْكَ أَمَلِي، و عَلَيَّكَ يَا وَاحِدِي، عَكَفْتُ هِمَّتِي، و فِيمَا عِنْدَكَ انْتَبَسَطْتُ رَغْبَتِي، و لَكَ خَالِصٌ رَجَائِي و خَوْفِي، و بِكَ أُنِسْتُ مَحَبَّتِي، و إِلَيْكَ أَلْقَيْتُ بَيْدِي، و بِحَبْلِ طَاعَتِكَ مَدَدْتُ رَهْبَتِي!

«ای خدای من، ای سید من و ای آقای من! تو می‌دانی که من رغبت و میل خودم را منحصر به تو کردم و بس.»

تَرَكَتُ لِلنَّاسِ دُنْيَاهُمْ و دِينَهُمْ *** شُغْلًا بِذِكْرِكَ يَا دِينِي و دُنْيَائِي⁴

این مردم دارای هوس، آرزو، خیال، کوشش و زحمت هستند. یک عده دنبال دین می‌روند، یک عده دنبال دنیا می‌آیند؛ یک عده دوست دارند بهشت را ببرند، یک عده دوست دارند مقدس بشوند. خدایا تو می‌دانی که من دین و دنیا را به خود مردم سپردم، هر کس می‌خواهد دنبال دینش برود، برود و هر کس هم می‌خواهد دنبال دنیايش برود، برود؛ من دین و دنیای خودم را در تو منحصر کردم.

دین من چیست؟ تو! دنیای من چیست؟ تو! هر جا تو باشی همه چیز هست؛ هر جا تو نباشی هیچ چیز نیست!

مَاذَا وَجَدَ مَنْ فَقَدَكَ، و مَاذَا فَقَدَ مَنْ وَجَدَكَ؛⁵ «خدایا آن کسی که تو را گم کرد، چه چیز را پیدا کرده است؟ و آن کسی که تو را یافت، چه چیز را گم کرده است؟ (هیچ!)»

دین من آن چیزی است که تو می‌خواهی و دنیای من آن چیزی است که تو می‌خواهی. اگر تو نخواهی آن دین برای من نیست ولو تمام مردم آن را دین بدانند، اگر تو نخواهی من دین نمی‌شناسم؛ اگر تو نخواهی دنیا برای من نیست ولو اینکه تمام افراد بشر پشت‌به‌پشت هم‌دیگر بدهند و برای آن هم ساعی و کوشا باشند، این به درد من نمی‌خورد. دین من و دنیای من تو هستی!

مناجات مریدین - مناجات هشتم از مناجات خمسة عشر - که از حضرت سجاد علیه السلام روایت شده است، خیلی خوب همین مفاد را بیان می‌کند.

رمز و گوشه‌ای از داستان عشق مجنون

می‌گویند که: از شب تا صبح با مجنون صحبت می‌کردند - مجنون عاشق لیلی بود دیگر - و بحث می‌کردند که حق با علی بود یا با عمر؟ بحث تا صبح طول کشید و بالاخره از او سؤال کردند که: حالا نتیجه چه شد؟ از شب تا صبح چه گفتیم؟ حق با علی بود یا عمر؟ گفت: «حق با لیلی است، حق با لیلی است!»

این خیلی خوب می‌گوید! خیلی در این رمز است! یعنی من عاشق لیلی هستم و دین من، دنیای من، پیغمبر من، خدای من اوست؛ ببینیم لیلی چه می‌گوید. حرف من اوست، او چه می‌گوید؛ چون

1 سوره ابراهیم (۱۴) آیه ۷.

2 سوره شوری (۴۲) آیه ۲۳.

3 خ ل: اَمَلِي.

4 اِحیاء علوم الدین، ج ۵، ص ۶۹؛ و در دیوان الحلاج، ص ۱۷۱ این پنج بیت را جزء ابیات منسوب به حلاج نقل کرده است:

كَانَتْ لِقَابِيْ اَهْوَاءٌ مُّفْرَقَةً *** فَاسْتَجْمَعْتَ، مُذْ رَأَيْتَكَ، اَهْوَايَ
فَصَارَ يَحْسُدُنِيْ مَنْ كُنْتُ اَحْسُدُهُ *** و صِرْتُ مَوْلَى الْوَرَى مُذْ صِرْتُ مَوْلَايَ
تَرَكَتُ لِلنَّاسِ دُنْيَاهُمْ و دِينَهُمْ *** شُغْلًا بِذِكْرِكَ يَا دِينِي و دُنْيَائِي
مَا لَا مَنِيْ فَيَكُ اُجْبَانِي و اَعْدَائِي *** اِلَّا لِغَفْلَتِهِمْ عَنِ عَظْمِ بِلَوَائِي
اَشْعَلْتُ فِى كَيْدِيْ نَارِيْنَ: وَاِحْدَةً *** بَيْنَ الضُّلُوعِ وَاُخْرَى بَيْنَ اَحْشَائِي

5 از فقرات آخر ملحقات دعای عرفه حضرت سیدالشهدا علیه السلام.

من منجذب به او شدم، من حق را دارم در وجود او می‌بینم. این معنی ولایت است! ولایت یعنی سپردن دل به طوری که تمام اختیار و اراده از انسان سلب بشود؛ و اراده و اختیار محبوب جای او بنشیند.

تَرَكَتُ لِلنَّاسِ دُنْيَاهُمْ وَ دِينَهُمْ *** شُغْلًا بِذِكْرِكَ يَا دِينِي وَ دُنْيَائِي
می‌گویند حضرت سیدالشهدا علیه السلام در هنگامی که روی زمین افتاده بود، می‌فرمود:

تَرَكَتُ الْخَلْقَ طَرًّا فِي هَوَاكَ *** وَ أَيَّمْتُ الْعِيَالَ لِكِي أَرَاكَ

«من همه مردم را در هوای تو و در عشق تو ترک کردم! [و اهل و عیال خود را تنها و یتیم نمودم تا اینکه تو را بنگرم!]]»

وَ لَوْ قَطَعْتَنِي فِي الْحُبِّ إِرْبًا *** لَمَا حَنَّ الْفُؤَادُ إِلَى سِوَاكَ¹

«اگر مرا زیر ساطور قطعه قطعه کنی، دل من غیر از سوی تو جای دیگری نمی‌رود.»

سیدی إِلَيْكَ رَغْبَتِي؛ «رغبت من به سوی توست.»

این را مطمئن باش که رغبت و توجه و میل من به سوی غیر تو نیست، و رغبتی که به سوی تو دارم با رغبت به غیر تو منضم نیست که به سوی هر دو رغبت داشته باشم.

وَ إِلَيْكَ رَهْبَتِي؛ «رهبت و ترس من هم از توست.»

من از تو می‌ترسم! از چه می‌ترسم؟ از خنجر و شمشیرت که مرا بکشی؟ نه! زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت!² اینکه سعادت است؛ از جهتم می‌ترسم؟ نه! از هرچه... نه نه نه!

می‌ترسم از اینکه مرا دور کنی، پیش من نیایی. من از هیچکس ترس ندارم؛ از تو ترس دارم. زیرا که می‌دانم این کار از دست تو برآمده است، و اگر مرا محروم کنی دیگر مسئله تمام است.

وَ إِلَيْكَ تَأْمِينِي؛ «آرزوی من در تو منحصر شده است.»

وَ قَدْ سَأَفْتِي إِلَيْكَ أَمَلِي؛ «آرزویی که دارم مرا به سوی تو کشیده است.»

من که در به در بیابان‌ها شدم، آرزویی که در تو دارم، مرا به سوی تو کشاند. بابا طاهر می‌فرماید:

غم جانان بیابان پرورم کرد *** هوای عشق، بی‌بال و پرم کرد³

حافظ هم می‌گوید که:

صبا به لطف بگو آن غزال رعنا را *** که سر به کوه و بیابان تو داده‌ای ما را⁴

این همان فرمایش حضرت سجاد است که به این لسان در آورده‌اند!

وَ قَدْ سَأَفْتِي إِلَيْكَ أَمَلِي؛ «این آرزوی من، مرا به سوی تو کشانده است.»

آرزوی من مرا بی‌خواب و خوراک کرده، از اجتماع دور کرده، از مصلحت اندیشی‌ها دور کرده، از گعده‌های شبانه ماه رمضان انداخته، از زولبیا و بامیه محروم کرده الحمدلله! و امثال اینها. مردم همه دنبال آرزوها و افکار و خیالات و...؛ اما ما دیگر آدم‌هایی شده‌ایم سر و پا برهنه و دیوانه. این آرزویی که از تو در ما پیدا شد، ما را به این مرحله کشید.

وَ عَلَيْكَ يَا وَاجِدِي، عَگَفْتُ هِمَّتِي؛ «ای واحد من، ای خدای یگانه من، ای کسی که غیر از تو

¹ این ابیات، لسان حال سیدالشهدا علیه السلام است، و گوینده آن ابراهیم ادهم است. رجوع شود به الله شناسی، ج ۱، ص ۱۲۴.

² دیوان حافظ، غزل ۱۷۷:

**

زیر شمشیر غمش رقص کنان باید رفت

کآنکه شد کشته او، نیک‌سر انجام افتاد

³ دو بیتی‌های بابا طاهر، شماره ۳۳:

غم عشقت بیابان پرورم کرد *** فراغت مرغ بی‌بال و پرم کرد

به مو واجی صبوری کن صبوری *** صبوری طرفه‌خاکی بر سرم کرد

⁴ دیوان حافظ، غزل ۹.

نیست و تو واحدی! من همت خودم را در این آستان فرود آوردم.»
تمام همت و قدرت و آنچه در توانایی خود داشتیم، اینجا سپردم. هرچه پول داشتیم، اینجا آوردم،
می‌دانی که من مسکینم!

ملاقات سیدی که قصد حج داشت با یکی از اولیاء

می‌گویند: یک سیدی می‌خواست به حج برود، در راه وقتی به بغداد رسید پیش یکی از بزرگان
رفت؛ چون استادش گفته بود: «در راه که می‌روی، پیش این بزرگ برو و او را ملاقات کن!»
آن بزرگ ملاقاتش که کرد به او گفت: «ای سید! کجا می‌خواهی بروی؟ حج می‌خواهی بروی؟»
گفت: «بله» گفت: «پدر تو علی بن ابی‌طالب دو شمشیر داشت، یکی را به نفس خود می‌زد؛ و
یکی دیگر را می‌زد برای مردم.»

می‌دانید آن مرد بزرگ چه چیزی می‌خواست به او بگوید؟ به اشاره با او صحبت کرد،
می‌خواست بگوید: این حجی که می‌روی برای چه می‌روی؟ هوی است، هوس است، تماشا است،
خرید است؛ یا زیارت است و برای خدا می‌روی؟ جدّ تو علی بن ابی‌طالب دو شمشیر داشت: یک
شمشیر را همیشه به خودش می‌زد، یعنی مجاهده با نفس می‌کرد، برای چه داری این حرکت را
می‌کنی؟ واقعاً می‌خواهی بروی زیارت و می‌خواهی زیارت خدا کنی؟
این سید فکر کرد و فکر کرد و همیان خودش را باز کرد و گذاشت در جلوی آن بزرگ و
گفت: «من دیگر به مقصود خودم رسیدم، هم کعبه را زیارت کردم و هم طواف کردم.» و از
همان جا برگشت.¹

تمام داراییات را در دجله بینداز!

و علیک یا واحدی عگفت همتی؛ «همت من منحصر شده در اینجا و هیچ همت دیگری ندارم.»
آنچه در توان و قدرت من بوده، اینجا آوردم و دادم، دیگر حالا چه دارم؟ هیچ! همه را دادم،
زود، راحت!

می‌گویند یکی خدمت بزرگی آمد و گفت: «من می‌خواهم دستور بگیرم و عمل کنم.» بزرگ
گفت: «تو می‌خواهی عمل کنی؟» گفت: «بله.» بزرگ گفت: «برو هرچه دارایی داری بفروش
و نقد کن بیاور، همین!»

این کار، کار آسانی نیست که انسان یک‌مرتبه تمام دارایی‌اش را بفروشد و بیاید یک‌سره بدهد.
بچه انسان چیزی می‌خواهد، زن انسان چیزی می‌خواهد، رفیق انسان...، به قول معروف انسان
این چند روزی که در دنیا عمر دارد و زندگی می‌کند، کوری دارد، شلی دارد، لنگی دارد، باید
ذخیره‌ای بکند و از این حرف‌ها. ولی دیگر چاره‌ای نیست، استاد این‌طور گفته است.

و این هم رفت و هرچه داشت فروخت و تبدیل به دینارهای طلا کرد و ریخت در کیسه و آورد
پیش آن بزرگ. بزرگ گفت: «خب، برو اینها را بینداز در این دجله و بیا.»

حالا این خون دل خورده و می‌خواهد این دینارها را بدهد خدمت آن بزرگ که آن بزرگ با
اینها فقرا را اطعام کند، مساکین را بپوشاند، برای فقرا پوستین بخرد، مسجدی بسازد، خیراتی
بکند؛ می‌گوید: «بریز، بریز در آب!» یعنی هیچ!

خب! دستور است دیگر، چاره‌ای هم که نبود. رفت کنار دجله و این کیسه را باز کرد و یکی
را انداخت، دو مرتبه یکی انداخت، باز فکر کرد و یکی انداخت، خلاصه تا آخر ته کیسه در آمد.
آن بزرگ گفت: «برو برو! تو به درد ما نمی‌خوری؛ یکی یکی انداختی. برو! تو اصلاً به درد
این راه نمی‌خوری؛ یکی یکی انداختی؟! فکر چه چیز کردی؟!»²

¹ تذکرة الأولیاء، ج ۲، ص ۲۲.

² تذکرة الأولیاء، ج ۲، ص ۱۹. و در شرح مثنوی شهیدی، ج ۹، ص ۵۴۶:

«این داستان را با تعبیرهای گونه‌گون به چند کس نسبت داده‌اند:

جوانی که در مجلس جنید توبه کرد، سپس هزار دینار برداشت تا پیش جنید برَد؛ گفتند: «او نمی‌گیرد.» بر لب دجله رفت
و دینارها را یک‌یک به دجله افکند و نزد جنید آمد؛ جنید گفت: «قدمی را که به یک بار توان بر نهاد، به هزار بار نهی!
برو که ما را نشایی!» (تذکرة الأولیاء، ص ۴۳۲)

شبللی که چهار هزار دینار را به دجله افکند. (کشف المحجوب، ص ۲۸۷)

ابوالحسین نوری که سیصد دینار بهای خانه‌ای را که فروخته بود یک‌یک در آب افکند که تو می‌خواهی مرا فریب دهی.

این همان معنای فرمایش حضرت هست که فرمود: «و عَلِيكَ يَا وَاٰدِي، عَكَفْتُ هِمَّتِي؛ يَا عَكَفْتُ

هِمَّتِي!»

عَكَفْتُ هِمَّتِي: یعنی من همت خودم را در اینجا فرود آوردم؛ عَكَفْتُ هِمَّتِي: یعنی همت من در اینجا معتکف شده و در اینجا مقیم شده، و به اینجا آمده است.

و فيما عِنْدَكَ اَنْبَسَطْتُ رَغْبَتِي؛ «در آنچه در نزد توست، رغبت من باز شده است.»
رغبت من مثل یک غنچه‌ای است که اصلاً باز نشده، مگر اینکه بوی نسیم سحر تو رسیده است. فقط چون بوی نسیم سحر از ناحیه تو رسیده است، این غنچه امید من باز شده است. غنچه‌ای هم که باز می‌شود، دو مرتبه غنچه نمی‌شود؛ لذا دیشب گفتیم که: از فعلیت دیگر به قابلیت بر نمی‌گردد، این دارد رو به فعلیت می‌رود. این غنچه وجود من، به امید تو باز شد، این گل وجود من به نسیم رحمت تو باز شد.

امید و خوف منحصر در توست

و لَكَ خَالِصٌ رَجَائِي؛ «آن رجا و امید خالص من که هیچ دغدغه و شائبه و غشی در آن نیست، مال توست.»

مادرها برای بچه‌ها می‌خوانند: ای امید دلم! امید جانم! ای دلبرم! ای جانم! جان جانانم! از این چیزها؛ این همین فرمایش حضرت است: «لَكَ خَالِصٌ رَجَائِي»؛ تو جان منی! تو جان جانان منی! تو دلبری! تو امیدی! امیدی که دیگر با وجود تو هیچ امید دیگری ندارم!

و خوفي؛ «و خوف من هم منحصر در توست!»
هم رجاى من منحصر در توست، هیچ امیدی ندارم غیر از تو؛ و هیچ خوفي ندارم غیر از تو! تمام دنیا را از دست من بگیرند من خوف ندارم، اما تو را از دست من بگیرند خوف دارم!

و بَكَ اَنْسَتَ مَحَبَّتِي؛ «محبت من گرایش پیدا کرده به تو.»
این عُلقه و جذبۀ مغناطیسی قلب من، گرایش پیدا کرده به تو! یا مَنْ هُوَ لِلْقُلُوبِ مِغْنَابِيسُ! و²
و اِلَيْكَ اَلْقِيْتُ بِيَدِي؛ «من به دست خودم بار خودم و دل خودم را به تو القا کردم و به گردن تو انداختم.»

با دست خودم آمدم و تمام عنان وجودم را به گردن تو انداختم و به دست تو دادم و دیگر اختیار و اراده‌ای نیست.

و بِحَبْلِ طَاعَتِكَ مَدَدْتُ رَهِيَّتِي؛ «من به ريسمان طاعت تو رهیت خودم را کشیدم.»
رهبت: یعنی همان خوف و آن جهاتی که انسان ملاحظه می‌کند و به واسطه آنها دست از گناه و خلاف رضای محبوب برمی‌دارد.

یا مَوْلَايَ! بِذِكْرِكَ عَاشَ قَلْبِي؛ «ای مولای من، ای آقای من! اصلاً به ذکر تو و به یاد تو دل من زنده است.»

وقتی من به یاد تو هستم، دل من زنده است؛ وقتی یاد تو نمی‌کنم، دل من مرده است. بنابراین

¹ (ترجمه تلبیس ابلیس، ص ۲۴۸ - ۲۴۹)

² رسالة نَبِّ اللَّيَابِ در سیر و سلوک اُولَى الْأَلْيَابِ، ص ۱۰:

«الْكُلُّ عِبَارَةٌ وَ اَنْتَ الْمَعْنَى

یا **

مَنْ هُوَ لِلْقُلُوبِ مِغْنَابِيسُ!

همه عالم امکان به منزله عبارت است و تو معنای آنی، ای که تو مغناطیس دل‌هایی!»

² جناب کامل مصطفی الشیبی در کتاب شرح دیوان الحلاج، ص ۲۸۲ درباره سراینده این بیت می‌گوید:
«نقل ماسینیون رباعیة فی هذا المعنى من نظم المؤید الجندی، وردت فی مخطوط فی فیتنا (المخطوطات التُركیة، ج ۳، ص ۵۰۸، ورقة ۱۱ ب) و الحاشیة للصاوی، ج ۳، ص ۱۵۲، و نصّها:

مَنْ **

مَنْ اَدُمُ فِی الْكُونِ وَ مَنْ اِبْلِيسُ؟

(ما) عرش سلیمان؟ و مَنْ یَلْقِيسُ؟

یا **

الْكُلُّ اِشَارَةٌ وَ اَنْتَ الْمَعْنَى

مَنْ هُوَ لِلْقُلُوبِ مِغْنَابِيسُ!

(محقق)

این عمری که من می‌کنم، فقط آن ساعاتی است که من به یاد تو هستم؛ غیر تو من عمری ندارم، چون ساعات عیش و زندگی قلب من و ادارک من، آن ساعاتی است که من در یاد تو هستم.

بی‌عمر زنده‌ام من و این بس عجب مدار! ***

*** روز فراق را که نهد در شمار عمر¹

یعنی من که در فراقم و در وصل تو نیستم، من دیگر زنده نیستیم؛ من مُرده‌ام. پس اگر بررسی چقدر عمر کردی؟ می‌گویم: هیچ؛ من بی‌عمر زنده‌ام، چون در فراقم. پس چه کسی در عمر زنده است و حیات دارد؟ آن کسی زنده است که در وصال باشد؛ حضرت می‌فرماید: «به یاد تو قلب من زنده است.»

و بِمُنَاجَاتِكَ بَرَدْتُ أَلَمَ الْخَوْفِ عَنِّي؛ «من به مناجات تو خودم را خنک می‌کنم، وقتی که آتش خوف می‌خواهد مرا بگیرد.» وقتی آن خاطرات دور باش از ساحت مقدس تو مرا مأیوس کند که: دورش کنی! راهش ندهی! نتیجه زحماتش را به دست او ندهی! او را محروم بگذاری! از دوستان من او را ببرید و به دشمنان من او را متصل کنید! و امثال اینها، و وقتی آزار و گزند این خاطرات خوفیه می‌خواهد مرا بگیرد، و وقتی می‌خواهم خودم را سبک کنم و از حرارت این آتش خوف خنک کنم؛ به مناجات تو خنک می‌کنم و می‌نشینم با تو صحبت می‌کنم.

مناجات: یعنی نجوا کردن، آهسته صحبت کردن. فقط همان درد و دل و شکایت کردن که با تو می‌کنم، به من آرامش می‌دهد و آرامش قلب من است. مانند یک آب سرد خوش‌گواری که می‌خورم و روی آن آتش افروخته دل که در اثر خاطرات گزنده و سوزنده و آزار دهنده خوف در من پیدا می‌شود، می‌ریزم.

فَيَا مَوْلَايَ وَايَا مُؤَمَّلِي وَايَا مُنْتَهِي سُؤْلِي! فَرَّقَ بَيْنِي وَايَا مُنْتَهِي سُؤْلِي لِي مِنْ لُزُومِ طَاعَتِكَ! «ای خدای من، ای آقای من، ای محل آرزوی من، ای منتها مقصد من، ای آخرین هدف من، ای نهایت خواست و طلب من! (این طلبی که دارم به یک جایی منتهی می‌شود و آن نهایتش تو هستی. و در این راه، غیر از تو هیچ مطلوب برای این طلب من واقع نمی‌شود.) من از تو تقاضا می‌کنم که بین من و بین این گناهای که مانع است از اینکه من در درگاه تو و در طاعت تو ملازم باشم، جدایی بیندازی!»

من گناه خیلی دارم، من از آن گناهایی که مرا از تو جدا نمی‌کند، و خطاب دور باش از ناحیه مقدس تو بر من نمی‌زند و صلاهی لعن و دوری را بر من نمی‌زند، خوف و خشیت ندارم؛ من از این گناهایی می‌ترسم که من را از خانه تو دور می‌کند و مرا از لزوم طاعت جدا می‌کند (لزوم: یعنی چسبیدن؛ لَزَمَ: یعنی چسبید؛ ملازم: یعنی چسبیده و ثابت) و من از طاعت تو دور می‌افتم! اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذَّنُوبَ الَّتِي تَهْتِكُ الْعِصْمَ؛² «خدایا بیامرز آن گناهایی را که پرده عصمت را پاره می‌کند!»

تا پرده عصمت هست، انسان در مقام عبودیت است؛ وقتی پاره شد، دیگر خطاب دور باش به او داده می‌شود.

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي الذَّنُوبَ الَّتِي تَحْبِسُ الدُّعَاءَ؛³ «خدایا بیامرز آن گناهایی را که دعا را حبس می‌کند!» وقتی دعا حبس می‌شود، دیگر هر چه انسان می‌خواند به مرحله اجابت نمی‌رسد. حال سستی و کندی و کدورت در انسان پیدا می‌شود و آن حال مناجات دیگر نیست.

اثر بسیار شدید بعضی از گناهان، مثل: رنجاندن دل کسی

خدایا از تو تقاضا می‌کنم که بین من و این گناهان جدایی بیندازی! همه گناهان را از من دور کن؛ چون همه گناهان مرا از طاعت تو دور می‌کند! اما یک گناهان خاصی هست که اثرشان خیلی بد و شدید است! رنجاندن دل مؤمنی، ناراحت کردن پدر و مادر، رنجاندن دل فقرا و مساکین، دل‌های رنجیده، دل افرادی که مریضند، دل افرادی که ملجأ و پناهی ندارند؛ و بر عکس؛ به‌دست آوردن دل آنها، راه انسان را باز می‌کند. رنجاندن، در انسان ایجاد قبض می‌کند؛ و

¹ دیوان حافظ، غزل ۲۶۲.

² مصباح المتعبد، ج ۲، ص ۸۴۴، فقره‌ای از دعای کمیل.

³ همان.

بر عکس، رسیدگی و سرور و محبت به آنها بسط می‌آورد!

خدایا بین گناہانی که مرا از لزوم طاعت تو جدا می‌کند و مانع می‌شود، جدایی ببنداز!
فَإِنَّمَا أَسْأَلُكَ لِقَدِيمِ الرَّجَاءِ فَيْكَ، و عَظِيمِ الطَّمَعِ مِنْكَ! «من از تو سؤال می‌کنم؛ چون این امیدوی که به تو دارم تازگی ندارد و من از سابق درباره تو امید داشتم، و چون طمع من به تو از اول بزرگ بوده است!»

طمع من به تو یک خورده و دو خورده نبوده است؛ چون من به کوچکی خودم که نگاه نمی‌کنم تا از تو چیز کم بخواهم! چون اصلاً من چه هستم؟! اگر بخواهم به خودم نگاه کنم، هر چه می‌بینم، مدام کوچک می‌شوم، کوچک می‌شوم... تا کی؟ مثلاً من اول یک آدم یک‌متری هستم؛ بعد تا می‌آیم و به خودم نگاه می‌کنم، می‌بینم مدام جمع می‌شود جمع می‌شود... تا نیم متر؛ بعد کمتر کمتر... تا می‌رسد به یک سانتی‌متر؛ یک میلی‌متر؛ یک نقطه؛ و دیگر هیچ! پس من نمی‌توانم به خودم نگاه کنم؛ من به بزرگی تو نگاه می‌کنم، و طمع نسبت به تو عظیم است!

الَّذِي أَوْجَبْتَهُ عَلَى نَفْسِكَ مِنَ الرَّأْفَةِ وَالرَّحْمَةِ؛ «و تو بر نفس خودت رحمت و رأفت را لازم و واجب کردی؛ چون قدیم‌الرجاء و عظیم‌الطمعی!»

بر اساس قدیم‌الرجاء و عظیم‌الطمع بودن، رحمت و رأفت را بر خودت واجب کردی! اصلاً وجود تو منشأ تراوش رحمت است و همین‌طور از ذات تو رحمت می‌آید، مثل خورشید! خورشید، بدون نور تصور می‌شود؟ خورشید که بدون نور، خورشید نیست؛ یک کره جامد سیاهی است. اما خورشیدی که با این وضع و با این خصوصیت است، لازمه وجودی او لمعان و تراوش است. طبقات آسمان را تا جایی که شعاعش کار می‌کند، نور می‌زند و سیاهی‌ها را تبدیل به نور می‌کند و تمام ذرات را عوض می‌کند. لذا می‌بینید بین‌الطلوعین و هنگامی که خورشید می‌خواهد طلوع کند، هوا چقدر صاف است و استنشاق برای انسان چقدر راحت است، چون مواد حیات‌بخش به واسطه نور خورشید در فضا منتشر می‌شود؛ به خلاف هنگامی که خورشید می‌خواهد غروب کند و نورش را ببرد، چون مقداری از این مواد حیات‌بخش را با خودش می‌برد. لذا اگر انسان در موقع غروب مطالعه کند، اصلاً خطر دارد؛ به خلاف بین‌الطلوعین. اگر مطالعه در نزدیک صبح باشد، خوب است؛¹ و اگر نزدیک غروب باشد، خوب نیست! افرادی که امتحان کردند و مطالعه کردند، در آخر عمر مبتلا به نابینایی شدند. روایتی هم از پیغمبر اکرم نقل می‌کنند:
مَنْ أَحَبَّ كَرِيمَتَاهُ، لَمْ يَكْتُبْ بَعْدَ الْعَصْرِ؛² «کسی که دو چشمش را دوست داشته باشد، بعد از عصر تا غروب دیگر چیزی نمی‌نویسد.»

خورشید که این‌طور است، خورشید وجود پروردگار چطور است! آیا او می‌تواند جلوی نورش را بگیرد و جلوی رحمتش را بگیرد؟!
اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ بِرَحْمَتِكَ الَّتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ؛³

حضرت می‌فرماید: اصلاً تو رحمت و رأفت را بر نفس خود واجب و لازم کردی! این آثار وجودی توست که رحمت به تمام موجودات برسد. و اصلاً این وجودی که ما الان داریم، در پناه رحمت توست و اگر رحمت تو نبود، ما نبودیم و اصل وجود ما نبود!

معنی وحدت بالصرافة ذات حق

فَالأَمْرُ لَكَ، وَحَدِّكَ لَا شَرِيكَ لَكَ؛ «امر به دست توست، یکی هستی و شریکی نداری!»

«لَا شَرِيكَ لَكَ» وحدت را تفسیر می‌کند.

پیغمبر ما در سنه‌ای که مگه را فتح کردند، وقتی در کعبه را گرفت و تکان داد، صدا زد و فرمود: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ! وَحْدَهُ وَحْدَهُ وَحْدَهُ! أَنْجَزَ وَعَدَهُ - إلی آخر؛⁴ یکی هستی، یکی هستی، یکی!» این

¹ منية المرید، ص ۲۶۵:

«أَنْ يُبَكَّرَ بِدَرْسِهِ... وَ لِحَبْرٍ: "أَعْدُوا فِي طَلَبِ الْعِلْمِ! فَإِنِّي سَأَلْتُ رَبِّي أَنْ يُبَارِكَ لَأُمَّتِي فِي بُكُورِهَا!"»

² تفسیر القرآن الکریم (ملا صدرا)، ج ۱، ص ۳۵۸:

«فِي الْحَدِيثِ: "مَنْ أَحَبَّ كَرِيمَتَاهُ لَا يَكْتُبَنَّ بِالْعَصْرِ!"»

³ مصباح المتهدد و سلاح المتعبد، ج ۲، ص ۸۴۴، فقره ای از دعای کمیل.

⁴ علل الشرایع، ج ۲، ص ۳۶۰.

چه وحدتی است؟ و آن چه وحدتی است که قرآن برای ما بیان می‌کند؟ وحدت بالصرافه! یعنی وحدتی که با آن وحدت دو، فرض نمی‌شود!

امیرالمؤمنین علیه السلام چند خطبه درباره توحید در نهج البلاغه دارند، که این خطبه‌ها واقعاً خیلی عجیب است! یکی همان خطبه‌ای است که در اول نهج البلاغه است:

الحمد لله الذي ليس لصفته حد محدود ولا نعت موجود ولا أجل ممدود.¹
این خطبه خیلی عجیبی است در توحید! و چند خطبه دیگر هم هست که این خطبه‌ها وحدت بالصرافه پروردگار را بیان می‌کند. یعنی خداوند وجودش واحد بالصرافه است؛ یعنی یک واحدی است که برای آن، دو فرض نمی‌شود؛ یعنی این وجود آن قدر توسعه دارد که هیچ ذره‌ای از عالم نیست الا اینکه ذات مقدس پروردگار و صفتش آنجا هست و جدا نیست؛ یعنی تمام موجودات مندرک در وجود او هستند!

این خطبه‌ها را امیرالمؤمنین فرمود، و هیچ‌کس نفهمید که امیرالمؤمنین چه می‌فرماید. بوعلی‌سینا فیلسوف شرق و افتخار مشرق‌زمین قائل است که وحدت خدا، وحدت عددی است،² و اصلاً وحدت بالصرافه را نفهمیده است. این کتاب اشارات! این کتاب شفاء! بعد از هزار سال که از زمان امیرالمؤمنین گذشت، آن وقت معلوم شد که معنی وحدت بالصرافه چیست! خدا یکی است و در مقابل او دو، فرض نمی‌شود، یعنی چه! معنای «واحد لا بعدد قائم لا بعمد»³ چیست؟! مردم سابقاً می‌خواندند: «واحد لا بعدد قائم لا بعمد؛ خدا قائم است، اما ستونی زیر پایش نزدند.» و اینها هم خیال می‌کردند خداوند علی‌اعلی مثل این کرات آسمانی است که ستونی زیر پایش نیست!

¹ نهج البلاغه (عبد)، خطبه اول، ج ۱، ص ۷:

«الحمد لله الذي لا يبلغ مدخله القائلون، و لا يحصى نعمة العادون، و لا يؤدى حقه المجتهدون، الذي لا يدركه بعد الهمة، و لا يناله غوص الفطن، الذي ليس لصفته حد محدود و لا نعت موجود و لا وقت معدود و لا أجل ممدود...!» امام شناسی، ج ۱۲، ص ۳۴۷:

«تمام مراتب حمد و سپاس و ستایش از آن خداوند است، آن خداوند که به کیفیت مدح و ثنای او نمی‌رسند جمیع گویندگان و سخن‌سرایان، و نعمت‌های او را به شمارش در نمی‌آورند عموم حساب‌گران، و پاس حق او را ادا نمی‌نمایند همه کوشش‌کنندگان. آن خداوند که همت‌های بلند پرواز با اراده‌های تیز و دوربین را توان آن نیست تا او را دریابند، و فهم‌های گران و اندیشه‌های عمیق و غوطه‌ور را قدرت آن نه تا خود را به او برسانند و وی را ادراک کنند. آن خداوند که برای صفات او حد و تشخیص نیست، و نعتی موجود نمی‌باشد، و وقت و زمان قابل شمارش نیست، و مدت دراز و طولانی وجود ندارد که بدان منتهی گردد...!»

² الهیات شفاء، المقالة الأولى، الفصل السابع، ص ۴۷:

«فإذن واجب الوجود واحد بالكلية ليس كأشكال تحت جنس، و واحد بالعدد ليس كأشخاص تحت نوع؛ بل معنی شرح اسمی له فقط و وجوده غیر مشترک فیهِ.» توحید علمی و عینی، ص ۲۱۱:

«حضرت استادنا الأعظم علامة طباطبائی - قدس الله سره الشريف - در تفسیر خود در بحث توحید، پس از حکایت چند فقره از چند خطبه مولانا امیرالمؤمنین علیه السلام، و پس از بحث تاریخی درباره اعتقاد به کیفیت توحید و طریق مبارزه با شرک و تثلیث و تثویب (سه‌گانه و دو‌گانه‌پرستی: مذهب مسیحیان و زرتشتیان مجوسی) اثبات فرموده‌اند که: "در میان جمیع فلاسفه الهیین از مصر قدیم و یونان و اسکندریه تا قبل از ظهور اسلام، نامی از وحدت حقه حقیقیه و بالصرافه ذات احدیت نبود.

آنچه از جمیع آنها نقل شده است، و همچنین آنچه از افرادی که بعد از آنها در اسلام آمده‌اند و بر خط مشی همان حکمت و فلسفه، مشی نموده‌اند؛ وحدت عددی ذات حق است. حتی آنکه شیخ‌الزینب ابوعلی‌سینا در کتاب شفاء تصریح به وحدت عددیه ذات حق تعالی می‌نماید. و بعد از او فلاسفه که آمدند تا حدود سنه یک‌هزار از هجرت نبویه، همگی قائل به وحدت عددی حق شدند. و اهل بحث از متکلمین و باحثین نیز آنچه را که در احتجاجات خود آورده‌اند، زیاده بر وحدت عددی نیست. در عین آنکه همه آنها براهین و أدله خود را از قرآن مجید آورده‌اند؛ اما از این قرآن غیر از وحدت عددی نفهمیده‌اند!

این محصل کلامی است که اهل بحث و نظر درباره توحید حضرت حق گفته‌اند.»

³ نهج البلاغه (عبد)، ج ۲، ص ۱۳۸:

«واحد لا بعدد، و دائم لا بامد، و قائم لا بعمد.» امام شناسی، ج ۱۲، ص ۳۷۳:

«خداوند واحد است، نه به وحدت عددی که در مقابل آن می‌توان فرض تعدد نمود؛ دائم‌الوجود است، نه با مدت دراز و طولانی؛ و قائم و استوار است، نه با ستون و پشتیبان.»

وحدت وجود، تنها راه پاسخ‌گویی شبهه ابن‌کَمَوْنَه

واحد است، اما واحد عددی نیست. بعد از اینکه معنی وحدت بالصرافه هزار سال بعد از اینکه امیرالمؤمنین این خطبه را خواند، روشن شد؛ جواب تمام شبهه‌های مادیین و شبهه‌های ابن‌کَمَوْنَه و... داده شد.

ابن‌کَمَوْنَه یک شبهه دارد که: «اگر مانند این خدا، یک خدای واجب‌الوجود دیگر باشد که صفاتش لا یتناهی است و تمام جهاتش مثل این خدا است، این خدا این عالم را هدایت می‌کند و آن خدا یک عالم دیگر را؛ این چه اشکال دارد؟»¹ و بزرگان نتوانستند به این شبهه جواب بدهند!

پاسخ ندادن برخی فقها از شبهه ابن‌کَمَوْنَه به خاطر فرار از وحدت وجود

آقا حسین خوانساری که از مجتهدین بزرگ و مرد فقیهی است - پدر آقا جمال خوانساری که مرد بزرگی است و حاشیه بر شرح لمعه دارد و عُرر و نُرر امیرالمؤمنین علیه السلام را شرح کرده است، و خلاصه از مردمانی است که در فن علم روی او حساب می‌کنند؛ تقریباً برای سیصد، چهارصد سال پیش است، معنی شبهه ابن‌کَمَوْنَه را نتوانسته جواب بدهد و گفته است: «اگر ما بخواهیم از طریق وحدت بالصرافه جواب بدهیم، در محذور وحدت وجود می‌افتیم و نمی‌توانیم بیرون بیاوریم؛ پس اجمالاً باید بگوییم: ائمه این‌طور فرمودند و ما هم تقلیداً قبول می‌کنیم، خدا یکی است و بگذریم!»² یعنی چه؟ یعنی بزرگ‌ترین مسئله توحیدی آمده بر پایه مسئله تقلید!! «این‌طور فرمودند؛ ما قبول داریم»؛ یعنی چه؟! مگر مسئله فروغ دین است این؟ مسئله اصول دین است! شناختن ذات پروردگار به وحدانیت است!

پس تمام این اعتقادات آمد در تحت تقلید؛ فاتحه!

اینجا که حضرت می‌فرماید: «فَالأَمْرُ لَكَ وَحَدَكَ»؛ هرچه هست در این بحث وحدت است. در

تشهد چه می‌خوانیم؟ «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ»؛ این وحدت است، و آن «لَا شَرِيكَ لَهُ» هم تفسیرش است؛ لذا خوب نیست انسان این دو کلمه را از هم جدا کند و بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ» و بعد بگوید: «لَا شَرِيكَ لَهُ»، نباید انسان بین تفسیر و مفسر فاصله بیاندازد؛ باید یکسره بگوید: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ» و در آخرش وقف کند که «وَحْدَهُ» تفسیر شود!

یعنی خدا یک وحدتی دارد که با آن وحدت پروردگار دو، فرض نمی‌شود و تعقل نمی‌شود. آن وحدت آمده و آمده تا تمام موجودات را گرفته و هیچ موجودی نیست الا اینکه آن وحدت پروردگار و آن اصالت وجود، حاکم بر اوست!

فَالأَمْرُ لَكَ: امر هم برای توست؛ وَحَدَكَ: تو هستی؛ لَا شَرِيكَ لَكَ: در کدام یک از عوالم وجود

شریکی برای تو پیدا کنیم؟! یک مگس نمی‌تواند به اندازه وجود خودش با حکومت و قدرت تو مبارزه کند، تمام افعال و اعمال و خاطرات و مسیرش همان مسیری است که تو برای او معین کردی؛ (مَا مِنْ

¹ جهت اطلاع بیشتر رجوع شود به توحید علمی و عینی، ص ۲۸۳ و ۲۸۴: تشریح و بیان کیفیت شبهه ابن‌کَمَوْنَه.

² توحید علمی و عینی، ص ۲۸۴، تعلیقه:

«آیه الله حاج شیخ محمد حسین آل کاشف‌الغطاء در کتاب الفردوس الأعلى طبع دوم، ص ۲۰۰ و ۲۰۱ گوید: «شبهه ابن‌کَمَوْنَه در عصر خودش بر اساطین حکمت دشوار آمد و این دشواری چند قرن به طول انجامید، تا به جایی که - همان‌طور که در اول جزء اول از اسفار آمده است - از آن شبهه به افتخار الشیاطین تعبیر می‌شده است. و ما از استادان خود در حکمت شنیدیم که محقق خوانساری - صاحب مشارق الشمس که او را به عقل حادی عشر ملقب نموده بودند - گفته است:

اگر حضرت حجت عجل الله فرجه ظهور کنند، من از آن حضرت تقاضای معجزه‌ای نمی‌کنم؛ مگر پاسخ از شبهه ابن‌کَمَوْنَه را.

اما در قرن حادی عشر که اعظم حکما همچون: سید داماد؛ و شاگردش، ملاً صدرا؛ و دو شاگرد ملاً صدرا، فیض و لاهیجی - صاحب شوارق، ملقب به فیاض - ظهور کردند، مطلب معکوس شد؛ و براهین ساطعه - که تا امروز و پس از این، جهان توحید را منور و تابناک نموده است - بر أصالة الوجود و اعتباری بودن جمیع ماهیات - به‌طوری‌که آنها را ذهن از حدود وجود انتزاع می‌کند، و اینکه وجود غیر محدود مثل وجود واجب جل شأنه ماهیت ندارد؛ بلکه ماهیت او ائیت اوست، اقامه شد.»

دَابَّةٌ إِلَّا هُوَ ءَأَخِذُ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ^۱!

و الخَلْقُ كُلُّهُمْ عِيَالٌكَ؛ «خدایا! تمام این خلق عیال تو هستند.» خدا چند عیال دارد؟ عیال: یعنی کسانی که عیولت و خرجی‌شان به عهده‌توست؛ مقصود از عیال، زن نیست! نوکر انسان، کلفت انسان، شاگردهای انسان، راننده انسان، افرادی که در کارگاه انسان کار می‌کنند و از انسان روزی می‌خورند، همه می‌شوند عیال؛ پس عیال خدا چقدر است؟ عالم خلق! خلق؛ نه تنها انسان! انسان است، ماهی دریا، مرغ آسمان، خاک‌ها، کوه‌ها، آبشارها، درخت‌ها، نسیم‌ها، کهکشان‌ها، ستاره‌ها، تا آنجا که چشم کار نکند! این تازه می‌شود عالم طبع؛ بروید تا عالم برزخ؛ عالم ملکوت، ملائکه غیب و شهادت! همه اینها خلقند!

خدایا همه اینها عیال تو هستند، و تویی که به اینها روزی می‌دهی؛ یک روزی کوچک هم به ما بده! آن روزی کوچک چیست؟ اینکه ما را محروم نکنی! ما امید داریم و این امید ما ظرفیت ماست، تو رزقش را بده؛ اگر رزقش را ندهی، ما را بی‌ظرفیت گذاشتی! ما این همه تعریف را می‌کنیم که: لا شریک له و خدا و این حرف‌ها، برای این است که نتیجه بگیریم؛ و الا بی‌خود که نمی‌آییم وقت خودمان را تلف کنیم، نه! خلاصه ما بی‌رویة - مانند زن سعدی که از بی‌چادری خانه نشسته - دست از کار و زندگی برداشتیم و آمدمیم تو را می‌ستاییم. نه اینکه کار دیگری از ما بر نمی‌آید؛ همه کار هم بر می‌آید، اما درست حساب کردیم و دیدیم که باید اینجا آمد؛ آمدمیم و تقاضا می‌کنیم که حاجت ما را بدهی!

خدایا ماه رمضان دارد تمام می‌شود و دعای ابوحمزه هم نیمه‌تمام ماند! دیگر به آخر می‌کشد یا نمی‌کشد؟! خلاصه به بزرگی و کرم و رحمت و عطوفت خودت، و تمام این صفاتی که گفتیم همه در تو هست، حاجتمان را بده! به ما توجه نکن؛ ما قابل نیستیم! اگر خواهی منتظر قابلیت ما باشی که ما به تو اعلام می‌کنیم: «مأیوس باش!» ما تو را این‌طور شناختیم که جود تو واسع است و نظر به جود تو داریم؛ حاجت ما را بده! ان‌شاءالله که امیدواریم خدا حاجتمان را بدهد دیگر!

حضرت سجّاد علیه السّلام جلو افتاده و علم را به دست گرفته و ما مساکین هم به دنبالش. او هرچه می‌گوید، واقع می‌گوید؛ ما هرچه می‌گوییم، مجاز! اشکالی ندارد، چه کنیم، فرق امام و مأموم این است دیگر! اگر آن‌طور که آن حضرت می‌توانست بگوید، ما هم می‌گفتیم که کارمان آباد می‌شد! ما دروغی می‌گوییم، ان‌شاءالله یک‌طوری می‌شود!
ان‌شاءالله خداوند به برکت آن حضرت - نه به سیئات ما - حاجات را بدهد!
اللّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَ آلِ مُحَمَّدٍ

^۱ سوره هود (۱۱) آیه ۵۶. امام شناسی، ج ۴، ص ۳۷: «هیچ جنبه‌ای نیست مگر آنکه اراده و اختیار او به دست خداست، و پروردگار من بر راه مستقیم است.»